

L'ECONOMIA CATALANA ABANS I DESPRÉS DE 1714, CONTINUÏTAT I CANVI

JAUME TORRAS I ELÍAS, catedràtic emèrit d'història i institucions
econòmiques de la Universitat Pompeu Fabra

3 de març de 2014

Introducció

Com en els altres territoris de la Corona d'Aragó, el desenllaç de la Guerra de Successió representava per a Catalunya l'annexió a la Corona de Castella, amb la consegüent imposició d'una *Nova Planta* de govern, l'ocupació per un exèrcit permanent i la promulgació de decrets en matèria fiscal, duanera i aranzelària que afectaven directament l'activitat econòmica. El notable creixement econòmic experimentat en el segle XVIII l'atribueixen alguns historiadors als efectes favorables d'aquests canvis, mentre que altres posen èmfasi en la continuïtat per argumentar que les mesures en qüestió van fructificar gràcies a transformacions prèvies de l'economia catalana. L'exposició que segueix presenta, en primer lloc, els fonaments i les tendències dominants de l'economia catalana de la segona meitat del segle XVII i, en segon lloc, examina fins a quin punt van condicionar els resultats de les mesures de més contingut econòmic introduïdes pels governs de Felip V.

El 1774 es publicava, «de orden de S. M. y del Consejo», el *Discurso sobre el fomento de la industria popular* de Pedro Rodríguez de Campomanes, un dels grans noms de la Il·lustració espanyola i figura molt destacada dels governs reformistes del regnat de Carles III. L'opuscle va tenir una difusió extraordinària i, sobre la qüestió que aquí es planteja, s'hi pot llegir que la Catalunya del segle XVI «estaba casi despoblada y llena de delinquentes y bandidos por el abuso de sus leyes municipales. Y en la misma constitución permaneció hasta el presente siglo, en que la nueva planta de gobierno que la [sic] dio Felipe V restableció la

justicia; animó la industria; y con el acantonamiento de las tropas se fomentaron insensiblemente las manufacturas».¹

Tan decisiu havia estat el desenllaç de la Guerra de Successió per a l'economia catalana i tan efectives les polítiques dels governs de Felip V per posar-la en el camí que a finals del set-cents ja començava a diferenciar-la de les altres províncies de la monarquia? L'exposició que segueix presenta elements per donar resposta a aquesta pregunta. Presento, en primer lloc i telegràficament, els fonaments i les tendències dominants de l'economia catalana de la segona meitat del segle XVII per tal de poder valorar, en segon lloc, fins a quin punt van condicionar els resultats de les mesures de més contingut econòmic introduïdes pels governs de Felip V. Entremig, unes consideracions breus sobre economia i política en els inicis de la Guerra de Successió.

De la Guerra dels Segadors al *segon redreçament català*

Una consideració prèvia: parlem d'una economia preindustrial, una economia en la qual el canvi tècnic existeix, però els seus efectes sobre la producció, agregada i per cap, no són gaire perceptibles a curt i mitjà termini. El creixement, quan n'hi ha, s'explica per l'aprofundiment de la divisió del treball i l'especialització territorial, determinades al seu torn per la grandària del mercat.

Les fluctuacions d'una economia com aquesta les condicionava en gran mesura el moviment de la població, massivament rural. Després dels anys catastròfics de la guerra i la pesta a mitjan segle XVII, i descomptada la separació del departament francès dels Pirineus Orientals, la població ha d'haver crescut fortament per recuperar nivells anteriors i superar-los a començaments del segle XVIII, quan el nombre d'habitants passava del mig milió i per a alguns historiadors arribava als 600.000 o potser més. Aquest impuls és el sòcol sobre el qual s'aixeca allò que Pierre Vilar va anomenar *segon redreçament català*, proposant una valoració optimista de l'economia catalana de finals del segle XVII que ha predominat en la historiografia. Amb matisos, és clar.

Més població volia dir sobretot més pagesos, més producció agrícola, tant l'agregada com també per braços ocupats: en efecte, com que es tractava d'una recuperació de nivells anteriors, s'estava lluny de qualsevol escenari de rendiments

¹ P. RODRÍGUEZ CAMPOMANES, 1774, p. LXXII.

decreixents i sostre malthusià. Així es configura una situació en la qual el preu del treball no quedava enrere del preu de les subsistències, un període de bonança per als assalariats barcelonins, que entre 1655 i 1704 van veure com el cost de la vida s'estancava o baixava.² D'altra banda, l'atonía i fins i tot depressió de la renda senyorial en aquest període implica que una proporció més gran del valor creat en l'economia rural quedava en mans dels treballadors o dels amos del domini útil, és a dir, de les classes productives en la societat pagesa.³

En aquesta conjuntura, la producció de béns de consum massiu es va trobar amb una demanda creixent, de manera que la principal d'aquestes indústries, la que fabricava roba de llana senzilla o de qualitat mitjana, va deure prosperar en aquests anys. D'això hi ha indicadors convinents, com ara la presència creixent de roba barata i feta a Catalunya en els estocs de les botigues de teles barcelonines, en detriment de la de roba més cara i d'importació.⁴ En el mateix sentit, la recaptació de l'impost de bolla creixia, ni que fos a batzegades,⁵ i creixia sobretot a les comarques de la Catalunya central.

La valoració positiva d'aquest període sorprèn si es pren en consideració l'entorn polític i, sobretot, militar, del qual no es podia aïllar l'economia. El tractat dels Pirineus (1659) entre el rei catòlic i el rei cristianíssim no havia portat la pau entre Espanya i França, sinó la recrudescència de les hostilitats. Entre 1672 i 1697, tres guerres (1672-1678, 1680-1684 i 1688-1697) van tenir en el Principat un dels seus teatres d'operacions.⁶ L'estat de guerra quasi permanent ha d'haver pesat greument sobre una economia sotmesa a contribucions extraordinàries diguem-ne «constitucionals», a més d'exigències arbitràries dels militars sobre el terreny, un drenatge de diner que endeutava les hisendes municipals i arruïnava molts particulars. A això s'han d'afegir altres costs, de difícil expressió en termes monetaris: el suport a les tropes en forma de serveis d'*al·lotjaments* i *bagatges*, motiu permanent de conflicte entre la població i els militars; també s'han de tenir en compte els saqueigs i exigències diverses per part de les tropes franceses que van ocupar parts del territori —i Barcelona mateix— des de l'agost del 1697 fins al gener següent.⁷

² G. FELIU, 2004.

³ M. DURAN, 1985.

⁴ L. TORRA, 2007.

⁵ M. DURAN, 2003a i 2003b.

⁶ A. ESPINO, 2014.

⁷ J. M. TORRAS I RIBÉ, 1999; A. GARCÍA ESPUCHE, 2004.

No conec estimacions mínimament precises del cost d'aquestes guerres i de fins a quin punt podien afectar la marxa general de l'economia. De tota manera, i per situar-nos: de quants soldats estem parlant? En els quinze anys finals del segle, de mitjana va haver-hi uns catorze mil soldats espanyols en les campanyes del bon temps i almenys onze mil passant l'hivern a Catalunya. En l'ultima guerra, la dels Nou Anys, va arribar a haver-n'hi vint-i-cinc mil.⁸

Són molts homes a l'hora de fer mal, i també a l'hora de mantenir-los i equipar-los.⁹ Però s'ha de comptar que l'esforç de guerra no requeria únicament sobre el país, perquè de fora arribaven, junt amb els Tercios, quantitats importants de diner i que tota la despesa militar es feia a Catalunya mateix. Per altra banda, la por dels abusos i depredacions, i la seva imprevisibilitat, creaven arreu un ambient inhòspit per a iniciatives econòmiques i propici, en canvi, per a la protesta i per a revoltes com la dels *barretines*.¹⁰

Tot comptat i debatut, però, el cert és que no es va aturar ni desviar l'impuls d'una economia rural en un procés d'expansió que era alhora de transformació.¹¹ I aquelles guerres que costaven tan cares a tants catalans van obrir una via inesperada d'ampliació del mercat exterior que, en aquells mateixos anys, estimularia l'especialització agrària. Mirem, de prop, el sector exterior de l'economia catalana en les dècades finals del segle XVII.

Hi havia, de sempre, un considerable comerç terrestre amb l'Espanya interior i un important comerç per mar cap a la costa andalusa, plataforma per a intercanvis més llunyans.¹² Tot era comerç exterior, perquè les mercaderies havien de passar per la duana i més enllà hi havia una altra moneda de compte. A la segona meitat del segle estava ben consolidada la presència catalana a Madrid, on hi havia institucions d'acollida com la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat i l'Hospital Real de Aragón, també anomenat *de Montserrat*.¹³ A Madrid s'hi estaven catalans de molt diversa categoria i ocupació, entre altres coses perquè era seu del Consejo de Aragón. Però també hi anaven i s'hi estaven negociants,

⁸ A. ESPINO, 2003.

⁹ J. ALBAREDA, 1997.

¹⁰ J. DANTÍ, 2012.

¹¹ E. SERRA, 2013.

¹² A. GARCÍA ESPUCHE, 1998; E. MARTÍN CORRALES, 1995; C. MARTÍNEZ SHAW, 1995; J. ANDREU, 1995.

¹³ E. LLUCH, 1996.

mercadors i traginers, perquè Madrid era ja el principal centre de consum del regne i, per això, pol d'atracció irresistible per a comerciants d'arreu d'Espanya. Es coneixen molts detalls dels intercanvis de Catalunya amb les Espanyes, però no se'n pot fer un balanç, que, probablement, donaria saldo positiu. Positiu, però de magnitud poc significativa encara.

Coneixem bé el volum i el moviment del comerç exterior marítim de Barcelona: entre 1660-1664 i 1695-1699 va créixer perquè creixien fortament les importacions, amb la conseqüència que disminuïa la seva cobertura per a exportacions (del 36% en el primer quinquenni fins al 7% en el darrer). Aquest tràfic representava sens dubte una proporció molt significativa del comerç exterior de Catalunya, i l'escassa, i decreixent, cobertura comercial de les importacions hauria de provocar grans sortides de diner i el desordre monetari¹⁴ consegüent. No hi ha evidència d'això, més aviat al contrari. Per altra banda, costa de creure que el comerç actiu amb les Espanyes tingués prou entitat per compensar aquell desequilibri.

El contrapès del dèficit comercial barceloní s'ha de buscar en altres ports fora de Barcelona, a la costa de Llevant i sobretot a la costa de Ponent, on s'ha documentat i posat de manifest la importància creixent del comerç d'exportació amb destinacions atlàntiques, més orientades cap al nord d'Europa que no cap a les Índies hispàniques. Em refereixo a les exportacions de vi i, sobretot, d'aiguardent que van tenir en el port de Salou el seu principal punt de sortida, a Reus la seva llotja de contractació i en el gran comerç barceloní un centre de direcció i finançament.

L'any 1692 un memorial adreçat al Consejo de Aragón subratllava la importància d'aquest tràfic, no solament perquè ampliava el mercat per a l'agricultura, sinó per la seva contribució a l'equilibri de la balança comercial:

No sólo goza este Principado [de Catalunya] el beneficio referido de sus aguardientes, sino otro mayor [...], pues por este medio se evita el que no se saque el dinero que todos los años en considerable cantidad se remitía efectivo a las partes de Olanda para la compra de bacallao, anascote, chamellotes, lienzos, albornozes, pimienta y otras cosas de este género que vienen de aquellas Provincias [...] que aora con el valor de los aguardientes se recompensa.¹⁵

¹⁴ J. FONTANA, 1955 i 2002.

¹⁵ Reproduït a J. GIMÉNEZ BLASCO, 2001, p. 750-751.

No es tractava d'un tràfic anecdòtic, perquè durant el segle XVII s'havia anat generalitzant el consum d'aiguardent molt més enllà dels seus usos tradicionals. Al costat de la pesca salada, de colonials, de teixits i del gra del nord, els comerciants holandesos havien integrat l'aiguardent en un sistema d'intercanvis que des d'Amsterdam estenia un braç fins al Bàltic i un altre cap a la Mediterrània passant per la costa atlàntica de França. Allà, tornant cap al nord, carregaven sal i també aiguardent al Charente, la regió on es troba Cognac.

La guerra econòmica de la França de Colbert contra la República Holandesa, iniciada en la dècada de 1660 amb aranzels discriminatoris, es va convertir a partir de 1672 en guerres de debò que van acabar apartant els mariners i comerciants holandesos, i al final també els anglesos, de les costes de França. Però no de la Mediterrània: l'alineament de l'Espanya dels Habsburg amb els enemics de França en les guerres de l'últim terç del segle XVII ofería a les regions vitícoles de la Mediterrània la possibilitat de suplantar els proveïdors francesos i d'integrar-se així en un procés d'especialització a escala continental. L'oportunitat es va aprofitar de manera desigual.

A la manuscrita *Historia de la Real y General Junta de Comercio, Moneda y Minas* es troben notícies que demostren que aquest organisme tenia interès a impulsar l'exportació d'aiguardent en aquest nou tràfic per la «utilidad de comerciarse al Norte». La mateixa *Historia* recull un document sobre la implantació de les «fábricas de aguardiente» per exportar: una localitat a l'Andalusia oriental (Almeria), tres a Múrcia, cinc a València, algunes a Aragó i cinquanta-quatre a Catalunya (trenta-una de les quals al Penedès i comarques tarragonines).¹⁶ Com s'ha d'interpretar una tan desigual resposta a les oportunitats que s'obrien a l'exterior, sobretot si es té present la consolidada tradició exportadora de la viticultura andalusa?

Les explicacions haurien de considerar les diferències regionals en els drets de propietat que regien l'accés a la terra i condicionaven la capacitat dels productors per respondre als estímuls externs; també s'han de tenir en compte circumstàncies més relacionades amb la comercialització, per exemple, la defensa de la reputació de vins de qualitat, amenaçada pel veïnatge de vinyes destinades a produir vins ordinaris per cremar. Igualment, s'ha de considerar el marc normatiu que regia

¹⁶ J. TORRAS ELIAS, 1997.

la producció i la comercialització de l'aiguardent, una qüestió important per a la present argumentació.

En efecte, a la Corona de Castella l'impost de l'«octava parte» sobre el valor de l'aiguardent havia portat des de la dècada de 1630 a controlar-ne la producció i la venda i convertir-la en *estanco*. Cada quatre o cinc anys, el rei posava en subhasta l'«única y privativa facultad de fabricar y vender Aguardientes», una facultat que l'adjudicatari subarrendava després a titulars locals. A la Corona d'Aragó, en canvi, la fabricació i la venda d'aiguardent eren lliures. Si de cas hi havia privatives municipals de venda per al consum, però sense entrebancs a l'extracció.¹⁷

Afegida a una anterior però encara modesta especialització vitícola en algunes comarques costaneres, aquesta diferència de tractament fiscal configurava un mercat més atractiu per als compradors estrangers. Els contemporanis eren ben conscients d'això i de la necessitat de preservar aquest estat de coses. Una de les condicions que va haver d'acceptar Felip V, IV a la Corona d'Aragó, per ser reconegut en les Corts catalanes de 1701-1702 era que cap oficial reial no pogués interferir la lliure extracció de vins i aiguardents, perquè «lo Principat de Cathalunya summament interessa en poder trauer, y enviar liberament a altres Regnes, tant de la Real Corona de V. Magestat com en altres los fruyts, y altres coses de que abunda, y en particular lo vi, tant en especie com fet de aquell ayguardent; del qual per cullirsen vuy tanta abundancia no podria beneficiarse, no trahentne liberament fora del Principat».¹⁸

Economia i política en anys de decisions: 1702-1705

Les Corts es van cloure a Barcelona el gener de 1702, i podia semblar que, tot i el canvi dinàstic, es preservaven les institucions pròpies de govern i s'assegurava la vigència del marc normatiu de l'activitat econòmica. Aquell mateix any, però, el Sacre Imperi, Anglaterra i els Països Baixos van entrar en guerra amb els Borbons: començava la Guerra de Successió d'Espanya.¹⁹

S'enfrontaven dos blocs semblants als de l'última guerra, amb una diferència: aquest cop, Espanya era aliada de França i enemiga de les potències marítimes, de

¹⁷ J. TORRAS ELIAS, 1997.

¹⁸ *Constitucions, capítols i actes de cort*, p. 22-23.

¹⁹ J. ALBAREDA, 2010.

manera que els vaixells i comerciants anglesos i holandesos no serien benvinguts als ports catalans. I, immediatament, es decretava l'expulsió del cònsol dels Països Baixos a Barcelona, un comerciant holandès catòlic establert a la ciutat des de feia anys. Era membre destacat de l'elit mercantil i, com altres figures d'aquest cercle, tenia interessos, entre altres coses, en el negoci de l'aiguardent. No solament en la comercialització, perquè amb un altre soci posseïa una destil·leria a Vila-seca de Solcina, és a dir a Salou, allà mateix on s'embarcava el licor.²⁰ Es feia visible, abruptament, que la vinculació dinàstica amb la França de Lluís XIV seria letal per al sistema d'intercanvis exteriors que s'havia anat teixint en l'últim terç del segle XVII.

No escau entrar aquí en consideracions sobre els diferents factors que van condicionar les actituds dels catalans davant la guerra que s'iniciava. Però no es pot passar per alt qui era el negociador per la part anglesa del Pacte de Gènova, que el 1705 comprometia els catalans amb la Gran Aliança contra els Borbons. Aquest home, Mitford Crowe, era fins al 1701 comerciant actiu i establert a Catalunya almenys des de 1685, quan ell i el seu compatriota Joseph Shallett havien fundat a Reus una destil·leria.²¹

Es comprèn, així, la taxativa afirmació de Pierre Vilar: «En resum, la guerra del 1705 és cosa d'aquesta burgesia mercantil catalana que ha somiat d'esdevenir una altra Holanda.»²²

Una altra Holanda... o més aviat un altre Portugal? En efecte, Portugal es comprometia aleshores militarment amb la Gran Aliança antiborbònica pel Tractat de Methuen (1703-1704), el mateix tractat que també establia la clàusula de nació més afavorida en les relacions comercials entre Portugal i Anglaterra. És a dir: vi de Porto contra teixits anglesos..., i or del Brasil per anar tapant el forat de la balança comercial.

Després de 1714, novetats

Com en els altres territoris de la Corona d'Aragó, el desenllaç de la guerra representava l'annexió de Catalunya a la Corona de Castella i la consegüent

²⁰ A. GARCÍA ESPUCHE, 2004.

²¹ B. OLIVA, 2001; F. VALLS, 2003.

²² P. VILAR, 1964-1968, II, p. 416.

imposició d'una *Nova Planta* de govern. El daltabaix institucional i, sobretot, l'ocupació del Principat per un exèrcit permanent de dimensions inèdites no feien fàcil un retorn ràpid a la normalitat, tot i la preservació del dret propi en matèria de propietat, crèdit, tractes i contractes. Valorar tot això cau fora del propòsit d'aquest text, i per això les pàgines que segueixen es limiten a la presentació de les principals característiques dels decrets i altres disposicions reials que de manera directa afectaven l'activitat econòmica. Com he indicat al començament, es tracta de mirar aquests decrets i disposicions a contrallum del redreçament econòmic de finals del segle XVII.

Pel que fa al règim fiscal, es mantenien les contribucions anteriors, incorporades ara al patrimoni reial, i s'hi afegia un *equivalente* de les *rentas provinciales* castellanes, el *Real Catastro* en el cas de Catalunya. Així mateix, s'introduïen a tota la Corona d'Aragó les *rentas estancadas* que gravaven el paper segellat, la sal, el tabac... i l'aiguardent. Venia a ser un impost a l'exportació en un moment molt delicat, perquè l'aiguardent català es trobava amb competidors que fins aleshores no tenia. En efecte, els tractats de pau de 1713 entre França i les potències marítimes significaven que anglesos i holandesos podien tornar al Charente a comprar-hi aiguardent.

La primera renovació de l'arrendament de l'*estanco* de l'aiguardent s'esqueia el 1720, però a la pràctica no es va aplicar als països de la Corona d'Aragó i sembla que no es va pensar a fer-ho fins vint anys més tard. S'endevinen les raons d'aquesta moratòria quan es llegeix el reial decret de 1740, que feia ben explícit que la «renta del aguardiente» s'estendria, aleshores sí, a la Corona d'Aragó i això «debaxo de las mismas reglas que se observan en la de Castilla». El decret ja preveia que a la «Corona de Aragón ocasionará la novedad de estanco, y su práctica, algún movimiento en los ánimos, por no estar acostumbrados a guardar las condiciones y leyes de él», per la qual cosa ordenava²³ «a los Comandantes Generales y demás subalternos [...] que defiendan y asistan con el auxilio militar a los ministros de esta renta». Però ni així, i el 1746 es va suprimir l'*estanco* a tot Espanya, «con motivo de las quejas que por varias representaciones han hecho presentes el Principado de Cataluña y la isla de Mallorca».²⁴ El problema que el canvi de règim fiscal representava per a les exportacions d'aiguardent s'esvaïa.

²³ Citat a J. TORRAS ELIAS, 1997.

²⁴ Citat a J. TORRAS ELIAS, 1997.

Mentrestant, els exportadors catalans havien aprofitat la moratòria per adaptar-se a la nova situació dels mercats exteriors. Sense abandonar els mercats del nord, que seguirien essent fonamentals per a ells, els aiguardents catalans van entrar en un mercat que coneixien, però que fins aleshores era marginal: les colònies americanes d'Espanya, on estarien a cobert de la competència francesa. Cap a mitjan segle, el mercat colonial ja consumia el 20 % de les exportacions catalanes d'aiguardent, i en els anys 1780 i 1790, més d'un terç de mitjana. L'exportació d'aiguardent, i en menor mesura de vi, assolí al final del segle XVIII valors abans impensables i era imprescindible per sostenir l'increment de les importacions que necessitava una economia en creixement.²⁵

L'altra novetat fiscal és la imposició del Real Catastro, que sovint ha estat valorat en perspectiva de llarg termini: el seu import global no va créixer tant com els preus i era, per tant, cada cop més fàcil de pagar. En aquesta perspectiva se'l compara favorablement amb les *rentas provinciales* de Castella, de les quals havia de ser l'*equivalente*. Potser sí, però caldria fer números i tenir en compte que se sumava a la fiscalitat anterior en un moment difícil. En tot cas, aquí interessa considerar el període immediatament posterior a 1714, quan apareixia com a imposició addicional i de càstig sobre una economia exhausta i desarticulada per tants anys de guerra sobre el seu territori.

Es plantejava com a impost directe sobre els ingressos, les propietats i les diferents formes de renda, amb un humiliant component de capitació, el *personal*, que gravava tots els homes en edat de treballar —exclosos, d'aquest *personal*, els grups privilegiats que, és clar, no treballaven. A la pràctica, el Real Catastro era un impost de repartiment: es determinava *a priori* la suma que es volia recaptar a tot el Principat, que després es repartia amb gran arbitrietat sobre el territori; a l'últim, i molt important, l'administració i el cobrament corresponien a l'exèrcit, destinatari de la recaptació. Des de la perspectiva dels anys de postguerra no es veu de quina forma el cadastre podia facilitar i impulsar la recuperació de l'economia.²⁶

Al Real Catastro se li poden trobar qualitats racionalitzadores de la imposició només quan se'l mira, i és plausible fer-ho, com a regularització i perpetuació de les contribucions extraordinàries de guerra que havien pesat sobre els catalans en els cinquanta anys anteriors. La victòria borbònica comportava l'ocupació

²⁵ F. VALLS, 2003.

²⁶ J. M. DELGADO, 2013; J. M. TORRAS I RIBÉ, 2005.

de Catalunya per un exèrcit permanent, i el cadastre havia de cobrir la despesa militar. S'ha de comptar l'estacionament de tropes que no baixarien mai dels vint mil homes, xifra inimaginable en els territoris metropolitans de la monarquia, i s'ha de comptar també el cost de grans construccions militars, la Ciutadella, el castell de Figueres, etc.

Tot ho pagaven els catalans, però tot es gastava a Catalunya. Tot i més, perquè des de 1717, amb motiu de les expedicions a Sardenya i Sicília, Barcelona va ser la base d'aquella i d'altres campanyes, com les d'Itàlia de 1734 i 1735. La monarquia hi abocava diners, molts, una part dels quals es quedava a Catalunya per la participació, que no era nova, de contractistes catalans en els proveïments de tota mena que eren menester per a expedicions d'aquella envergadura. Potser és veritat allò que Campomanes afirmava en la citació que obre aquest article, és a dir que si Catalunya havia anat bé en el set-cents era per la Nova Planta i l'«acantonamiento de las tropas» gràcies al qual «se fomentaron insensiblemente las manufacturas»?

El potencial de la despesa militar per impulsar l'economia ha de ser tingut en consideració, és clar que en termes més elaborats que els de Campomanes²⁷ i que escapen de la present anàlisi. S'ha de dir, en tot cas, que caldrà avaluar el seu el cost d'oportunitat abans d'especular sobre el lloc que li correspon en l'explicació del creixement i transformació de l'economia de Catalunya en el segle XVIII.

Un decret de 1714 suprimia els *puertos secos*, de manera que Aragó, València i Catalunya passaven a considerar-se «provincias unidas a las de Castilla»²⁸, i un altre decret, de 1717, ordenava el trasllat de les duanes a ports de mar o a les fronteres terrestres amb regnes estrangers. Són dues disposicions de transcendència indiscutible, es mirin a curt o a llarg termini, en la mesura que prefiguraven un mercat espanyol encara incomplet (es va haver de fer una excepció el 1722 per mantenir la vella exempció de què gaudien les tres províncies basques i Navarra). La supressió de les duanes no implicava l'eliminació d'altres drets de trànsit de propietat senyorial, inclosos els que formaven part del patrimoni del rei. I els decrets de 1714 i 1717 no es referien a la unificació dels aranzels, és a dir, les mercaderies estrangeres no pagaven el mateix a totes les duanes del regne. Per això, el 1742 es van

²⁷ M. ARRANZ i R. GRAU, 1979.

²⁸ J. MUÑOZ PÉREZ, 1955, p. 773.

establir «aduanas de adeudo» a Fraga i a Tortosa per tal que mercaderies introduïdes per Catalunya i destinades a altres províncies paguessin la diferència en el tipus d'exacció, que en general aquí era més baix. I la *renta de la lana* que des de feia segles gravava l'exportació d'aquesta fibra es va seguir cobrant a la duana de Fraga, tot i que Catalunya havia deixat de ser l'estranger i era una de les províncies *unidas a las de Castilla*. Amb totes les seves limitacions, els decrets de 1714 i 1717 significaven per a l'economia catalana una ampliació potencial del mercat per la reducció dels costos fiscals de vendre o de comprar en altres parts del regne. És clar que, per la mateixa raó, productes d'altres províncies entrarien més fàcilment a Catalunya. Ara, la reducció de costos, era gaire significativa? Per entrar mercaderies a l'Aragó es pagava abans el 10 % *ad valorem*, i a Castella, per terra, el 15 %. Però això no diu gran cosa, perquè el 10 % o el 15 % es calculaven sobre els preus que figuraven a les tarifes, que no eren preus de mercat. Tanmateix, de reducció n'hi havia, poca o molta, i això, a més d'enfortir els intercanvis entre diferents territoris, també n'havia d'alterar les direccions i els continguts. No disposem d'una balança comercial, però tot indica que, després dels decrets, el comerç de Catalunya amb la resta d'Espanya va créixer sensiblement en forma d'exportació de manufacturats diversos que cobrien amb escreix les compres que s'hi feien. La supressió de les antigues duanes és al darrere d'aquest creixement, però no n'explica la magnitud ni les característiques. La desaparició dels *puertos secos* no volia dir que més enllà de Fraga els comerciants catalans trobessin les portes obertes de bat a bat per vendre-hi. Hi trobaven un mercat més aviat estret, amb poques parades i totes ocupades per mercaders arrelats i ben connectats localment. Tanmateix, l'expansió de les vendes a l'Espanya interior va ser espectacular almenys des de mitjan segle, fonamentada en l'organització i gradual extensió d'una xarxa mercantil pròpia de molta efectivitat.²⁹ El valor total de les exportacions a l'estranger i a les colònies pel port de Barcelona el 1793, segons el càlcul de Pierre Vilar,³⁰ no arribava al de les vendes de manufacturats catalans a Madrid en aquells anys si acceptem l'estimació que aleshores en feia un dels homes més ben informats sobre això, l'arxiver i historiador de la Real y General Junta de Comercio, Eugenio Larruga. Ell mateix descriu la naturalesa d'aquestes vendes en els termes següents:

²⁹ A. MUSET, 1997; J. TORRAS ELIAS, 2010.

³⁰ P. VILAR, 1962-1968, IV, p. 128.

Las provincias [...] que más intereses sacan de la Corte por un verdadero comercio suyo activo, son las de Valencia y Cataluña [...]; la segunda saca mucho más en los diferentes géneros de sus fábricas que entran continuamente, siendo los renglones más principales, paños, bayetas, estameñas, indianas, lienzos pintados, papel y medias de seda [...]. De curtidos entra un renglón considerable.³¹

En matèria de duanes i aranzels hi ha, durant el regnat de Felip V, una altra novetat que pot considerar-se com l'inici de la tradició de prohibicionisme i de proteccionisme que s'associa al desenvolupament de la indústria tèxtil a Catalunya. El 1718 es va prohibir la importació de teixits de seda i altres de procedència asiàtica, i el 1728 es tornava a prohibir, amb més especificacions, «la introduccion de tejidos de algodón y de lienzos pintados, ya sean fabricados en el Asia o en la África, o imitados o contrahechos en Europa». L'efectivitat de la mesura va ser només relativa, i seguiria essent comú trobar teixits de cotó i de lli estampats de procedència estrangera a les botigues de teles de Barcelona,³² però la història de la indústria cotonera no pot ignorar les disposicions prohibicionistes de 1718 i 1728.³³ Que per si soles no expliquen, però, l'arrencada de la que havia de ser la protagonista de la primera revolució industrial. En efecte, no es tractava de decrets destinats a protegir o impulsar un sector particular de l'economia catalana, sinó que s'aplicaven a «estos Reynos», en general. Per què només a Catalunya va haver-hi una resposta significativa i duradora a la proposta de substitució d'importacions explícita en aquells decrets? A una constel·lació de circumstàncies que ja diferenciaven la societat catalana d'altres del regne i que la devien fer més receptiva a aquestes oportunitats. No és qüestió d'entrar ara a analitzar-les, però sí que es pot afirmar que el sistema de relacions exteriors configurat aquí des de finals del segle XVII i preservat i consolidat en el segle XVIII és un component necessari de qualsevol explicació de la singularitat de la resposta.³⁴

Aquesta presentació ha de cloure's tornant a la pregunta que l'obria: el desenllaç de la Guerra de Successió, havia estat tan decisiu per a l'economia catalana com afirmava Campomanes? I tan efectives les polítiques dels governs de Felip V per posar-la en el camí que la portaria a ser en el segle XIX *la fàbrica d'Espanya*?

³¹ E. LARRUGA, 1787-1792, I, p. 82-83. Sobre l'autor, M. DURAN, 1997.

³² L. TORRA, 2002.

³³ A. SÁNCHEZ, 1989; J. K. J. THOMSON, 1992.

³⁴ A. SÁNCHEZ, 1996; F. VALLS, 2003; J. K. J. THOMSON, 2008.

Per respondre-hi, dono la paraula a un contemporani de Campomanes, el barceloní Antoni de Capmany, erudit conegut de la història econòmica de Catalunya i, a més, ben integrat en els cercles polítics i acadèmics de Madrid, on va passar la major part de la seva vida adulta. En un passatge de les seves monumentals *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Capmany impugnava l'argumentació d'aquells que «ignorando que en Cataluña las artes y oficios son tradicionarios desde el siglo XIII, han creído que las guerras [sic] de sucesión de principios de éste, y el acantonamiento de las tropas, animaron la industria y las manufacturas; sin reparar en que de los innumerables ramos de artes que florecen en aquel Principado, sólo cinco o seis tienen relación con el vestuario, armamento, y forniture de la milicia; y que el vasto comercio y navegación, en que igualmente lleva una incomparable ventaja a las demás provincias en este siglo, de ningún modo depende del decantado acantonamiento de tropas; pudiéndose aplicar las mismas reflexiones con respecto al admirable estado de la agricultura en todos sus ramos.»³⁵

Bibliografia

- ALBAREDA, Joaquim (1997). «Quina fou la incidència econòmica i social de l'exèrcit castellà en la societat catalana de 1635 a 1700?». *Manuscrits*, núm. 15, p. 105-114.
- (2010). *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*. Barcelona: Crítica.
- ANDREU, Jordi (1995). «Las relaciones entre Cataluña y Andalucía a finales del siglo XVII: el papel de Cádiz en el desarrollo del comercio del Camp de Tarragona». A: *Primer Congreso de Historia Catalano-Andaluza. Las relaciones comerciales del siglo XVI al siglo XVIII*. L'Hospitalet de Llobregat: Fundació Gresol Cultural: Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat.
- ARRANZ, Manuel; GRAU, Ramon (1979). «L'economia urbana de Barcelona i la Guerra de Successió». *Recerques*, núm. 24, p. 115-142.
- CAPMANY, Antoni de (2001). *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Barcelona: Alta Fulla, 4 vol. [1a ed. 1779-1792]

³⁵ A. de CAPMANY, 2001, III, p. 114.

- Constitucions, capítols i actes de cort: anys 1701-1702 i 1705-1706.* (2006). Barcelona: Generalitat de Catalunya: Parlament de Catalunya.
- DANTÍ, Jaume (2012). «Catalunya entre el redreç i la revolta: afebliment institucional i diferenciació social». *Manuscrits*, núm. 30, p. 55-76.
- DELGADO, Josep M. (2013). «L'economia del set-cents: desfeta, represa i crisi». A: ALBAREDA, Joaquim (dir.). *Catalunya, nació d'Europa: 1714-2014*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DURAN, Montserrat (1985). «L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)». *Recerques*, núm. 17, p. 7-42.
- (1997). «Las memorias políticas y económicas de Eugenio Larruga: una reedición necesaria». *Revista de Historia Industrial*, núm. 11, p. 221-230.
- (2003a). «Oferta y consumo de tejidos en Cataluña en la segunda mitad del siglo XVII». *Revista de Historia Económica*, núm. 21 (núm. extraordinari), p. 61-88.
- (2003b). «Els arrendaments del dret de bolla: un indicador vàlid per mesurar la producció i el consum de teixits?». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 14, p. 9-42.
- ESPINO, Antonio (2003). «El coste de la guerra para la población civil: la experiencia catalana, 1653-1714». *Millars: Espai i Història*, núm. 26, p. 155-184.
- (2014). *Las guerras de Cataluña: El teatro de Marte, 1652-1714*. Madrid: Edaf.
- FELIU, Gaspar (2004). «Aproximació a un índex del cost de la vida a Barcelona, 1501-1807». A: *Josep Fontana: Història i projecte social: Reconeixement a una trajectòria*. Vol. I. Barcelona: Crítica: Museu d'Història de Catalunya, p. 151-170.
- FONTANA, Josep (1955). «Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII». *Estudios de Historia Moderna*, v, p. 197-219.
- (2002). «En els inicis de la Catalunya contemporània: l'economia catalana a la segona meitat del segle XVII». *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 7, p. 13-21.
- GARCÍA ESPUCHE, Albert (1998). *Un siglo decisivo: Barcelona y Cataluña 1550-1640*. Madrid: Alianza.
- (2004). *Barcelona entre dues guerres: Economia i vida quotidiana (1652-1714)*. Vic: Eumo.

- GIMÉNEZ BLASCO, Joan (2001). *Mataró en la Catalunya del segle XVII: Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.
- LARRUGA, Eugenio (1787-1792). *Memorias políticas y económicas sobre los frutos, comercio, fábricas y minas de España*. Madrid, 45 toms. [Ed. facsímil (1995-1996): Saragossa: Diputación General de Aragón: Institución Fernando el Católico]
- LLUCH, Ernest (1996). *La Catalunya vençuda del segle XVIII: Foscors i clarors de la Il·lustració*. Barcelona: Edicions 62.
- MARTÍN CORRALES, Eloy (1995). «El comercio de Cataluña con Andalucía Oriental, 1487-1659». A: *Primer Congreso de Historia Catalano-Andaluza. Las relaciones comerciales del siglo XVI al siglo XVIII*. L'Hospitalet de Llobregat: Fundació Gresol Cultural: Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat.
- MARTÍNEZ SHAW, Carlos (1995). «Las relaciones comerciales entre Cataluña y la Baja Andalucía en los siglos XVI y XVII: una recapitulación y una reflexión». A: *Primer Congreso de Historia Catalano-Andaluza. Las relaciones comerciales del siglo XVI al siglo XVIII*. L'Hospitalet de Llobregat: Fundació Gresol Cultural: Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat.
- MUÑOZ PÉREZ, José (1955). «Mapa aduanero del XVIII español». *Estudios Geográficos*, núm. 61, p. 747-797.
- MUSET, Assumpta (1997). *Catalunya i el mercat espanyol al segle XVIII: Els traginers i els negociants de Calafi i Copons*. Barcelona: Ajuntament d'Igualada: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- OLIVA, Benet (2001). *La generació de Feliu de la Penya: Burguesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*. Lleida: Universitat de Lleida.
- RODRÍGUEZ CAMPOMANES, Pedro (1774). *Discurso sobre el fomento de la industria popular*. Madrid: Imprenta de Sancha. [Ed. Facsímil: Oviedo: Centro de Estudios del Siglo XVIII, 1979]
- SÁNCHEZ, Alejandro (1989). «La era de la manufactura algodonera». *Estudios de Historia Social*, núm. 48-49, p. 65-113.
- SERRA, Eva (2013). «La crisi del segle XVII i Catalunya». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXIV, p. 297-315.

- THOMSON, J. K. J. (1992). *A distinctive industrialization, cotton in Barcelona, 1728-1832*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2008). «The Spanish trade in American cotton: Atlantic synergies in the Age of Enlightenment». *Revista de Historia Económica: Journal of Iberian and Latin American Economic History*, xxvi, núm. 2, p. 275-312.
- TORRA, Lúdia (2007). «Cambios en la oferta y demanda textil en Barcelona (1650-1800)». *Revista de Historia Industrial*, núm. 22, p. 13-44.
- TORRAS ELIAS, Jaume (1997). «Productes vitícoles i integració mercantil a Europa, segles XVI-XVIII. Una panoràmica». *Estudis d'Història Econòmica*, núm. 14, p. 23-33.
- (2010). «De Verdú a Valdemoro. Sobre la comercialización de tejidos catalanes en la España interior (siglo XVIII)». *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 36, p. 9-20.
- TORRAS I RIBÉ, Josep M. (1999). *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona (1697-1714)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (2005). *Felip V contra Catalunya: Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- VALLS, Francesc (2003). *La Catalunya atlàntica: Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*. Vic: Eumo.
- VILAR, Pierre (1964-1968). *Catalunya dins l'Espanya moderna: Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. Barcelona: Edicions 62. 4 vol.